

סיכומים והרהורים לקראת שמיטה*

"אוצר הארץ"
אוצר בית הדין שליד תנובה
שיפורים בהיתר המכירה

המאמר מוקדש לכבודם של מתיישבי גוש קטיף - גוש יישובים עם נשמה גדולה, עם אמונה אדירה ועם תעצומות רוח כבירות; ולכבודם של כל חקלאי הגוש היקרים והאהובים, שהקפידו על שמירת שבת הארץ תוך מסירות נפש.

"אוצר הארץ"

בשמיטת תשס"א הפעילה תנובה בשיתוף פעולה עם "מכון התורה והארץ" שבגוש קטיף מערכת שיווק של פירות שמיטה בשם "אוצר הארץ". תחת מותג זה שווקו פירות וירקות ללא חשש איסורי שמיטה, שגודלו וטופלו ע"י חקלאים יהודים ללא הסתמכות על היתר המכירה הכללי, וללא הסתמכות על ירקות מהרשות הפלשתינאית או מערביי ארץ ישראל. "אוצר הארץ" היה חידוש של שמיטת תשס"א, והוא נתן פתרון מקורי לשמירת שמיטה ללא הפקעה וללא מכירת הקרקעות, מבלי לפגוע בחקלאות היהודית בארץ.

סדר העדיפות של "אוצר הארץ" היה בראש ובראשונה חקלאים יהודים שומרי שמיטה, באמצעות "אוצר בית דין" שנוהל ופוקח על ידי מערכת הכשרות של תנובה, שפעלה על פי הדרכתם והנחייתם של חברי בית הדין המיוחד לענייני שביעית שהוקם ופעל ליד תנובה. חברי ביה"ד המיוחד היו הגאונים הרב יעקב אריאל, הרב זלמן נחמיה גולדברג, הרב דב ליאור והרב יהושע נויבירט, ועמם ישבו בישיבות ביה"ד גם הרב יהודה עמיחי מ'מכון התורה והארץ', הרב מרדכי עמנואל מפקח השטח של בית הדין והח"מ¹. עדיפות גבוהה הייתה גם לחקלאים שומרי שמיטה שעבדו במקומות

* מהדורה מורחבת ומפורטת של המאמר תפורסם בעז"ה בספר 'שמיטת הארץ' שיופיע ע"י 'מכון התורה והארץ'.

1 הרב עמנואל התייעץ באופן שוטף בנוגע למלאכות המותרות והאסורות ולשאלות שעלו במשך השנה לא רק עם רבני ביה"ד, אלא גם עם אחד מהפוסקים החשובים והמקובלים, שסייע לנו מאוד בהכרעת שאלות קשות ומסובכות; אותו פוסק גדול היה בקשר ישיר ושוטף עם הגר"ש אלישיב שליט"א, והיתה בכך חשיבות מיוחדת, מכיוון שעם הרב אלישיב לא היה לנו לצערנו קשר ישיר בשמיטה האחרונה.

ובדרכים מותרים ושתוצרתם לא היתה קדושה בקדושת שביעית, ובעיקר מדובר על חממות עם מצעים מנותקים בגוש קטיף. "אוצר הארץ" קלט תוצרת גם מחקלאים יהודים בערבה, וממקורות נוספים בהם היו סיבות להתיר את התוצרת ללא הסתמכות על היתר המכירה הכללי, או במקרים בהם היתר המכירה הכללי לא נועד להתיר את התוצרת באכילה - אלא שימש רק כסניף לקולא או לצורך הפקעת קדושת שביעית (כשבמקרים כאלו, למרות המכירה הכללית, הקפידה מערכת "אוצר הארץ" שלא לסחור גם בפירות אלו ולנהוג בהם קדושת שביעית).

"אוצר הארץ" השקיע מאמצים רבים גם בהידורי כשרות נוספים: הייתה השגחה שהתוצרת לא נקטפת בשבתות, ושאינן חשש עורלה וטבל בתוצרת. במידת האפשר הקפידו ב"אוצר הארץ" על כך שבירקות לא יהיה איסור ספיחים גם אליבא דשיטת הרמב"ם שבירקות הולכים אחר לקיטה גם לגבי ספיחים (ומשום כך הייתה העדפה לתוצרת מגוש קטיף ומחממות). במקרים בהם השתמשו בהיתר המכירה כסניף להתיר נעשתה מכירה פרטנית מיוחדת, עם הידורים שאין אפשרות לעשותם במסגרת המכירה הכללית (וכפי שיפורט להלן). לכל מקום בו היה חשש לעירוב תוצרת מאושרת (זריעת שישית, מצע מנותק וכד') עם כזו שאיננה מאושרת (זריעת שביעית, שטחים ללא מצע מנותק וכד') נשלחו משגיחים מטעם "אוצר הארץ" על מנת להבטיח שהתוצרת הנושאת את חותמת "אוצר הארץ" היא אכן התוצרת שאושרה על דינו. משגיחים מטעם "אוצר הארץ" השתדלו להחתיים כל קרטון בחותמת "אוצר הארץ" הנושאת תאריך, למניעת שימוש חוזר בקרטונים החתומים. כמו כן הקפידו המשגיחים לציין בתעודות המשלוח ליד כל סוג ירק ופרי את מקורו (שישית, ערבה, מצע מנותק, אוצר בי"ד וכד').

מכיוון שבין לקוחות "אוצר הארץ" היו כאלו שלא רצו להשתמש בהיתר מכירה כלל, גם לא כסניף וגם לא לצורך הפקעת קדושת שביעית, הרי שתוצרת שלא היה בה צורך בשימוש בסניף כזה סומנה "אוצר הארץ א" (=אוצר הארץ מהדרין), ואילו תוצרת שנעשה בה שימוש בהיתר המכירה (כסניף או לצורך הפקעת קדושת שביעית כנ"ל) סומנה "אוצר הארץ" סתם. רק במקרים בהם לא הייתה כל אפשרות לספק תוצרת בקריטריונים של "אוצר הארץ", איפשרה הנהלת "אוצר הארץ" ללקוחותיה לקבל השלמות מתוצרת שלא הוחתמה כ"אוצר הארץ". תוצרת זו נרשמה בתעודת משלוח נפרדת, והיא כללה תוצרת שסמכו בה על "היתר המכירה" הכללי או תוצרת של נוכרים - כל אחד בהתאם להעדפתו. במקרים כאלו אחריות הנהלת "אוצר הארץ" הסתכמה בכך שמשגיחיה וידאו שהתוצרת אכן הגיעה עם אישור מכירה מהרבנות הראשית, או שהגיעה אכן מנוכרים - בהתאם לענין.

למרות שלצערי היו כאלו שהסיתו בזמנו כנגד מערכת "אוצר הארץ", ניתן כיום לסכם ולומר, שכל החנויות שעבדו עם מערכת "אוצר הארץ" עלו כתוצאה מכך ברמת הכשרות: תוצרת "אוצר הארץ א" - תוצרת המהדרין של "אוצר הארץ" - יועדה לחנויות המספקות תוצרת ברמת מהדרין (תוצרת יהודית כשרה למהדרין, ולעתים אף

תוצרת שיש בה קדושת שביעית, שבדאי יש להעדיפה על פני תוצרת נוכרים), ותוצרת "אוצר הארץ" הרגילה יועדה עבור חנויות המספקות תוצרת ברמת כשרות רגילה על בסיס היתר המכירה הכללי; בזכות "אוצר הארץ" הרבה מאוד חנויות ומוסדות זכו בתוצרת בהכשר ברמה גבוהה, כאשר ללא אספקת תוצרת זו ברירת המחול שלם הייתה תוצרת "היתר המכירה" רגילה.

ב"אוצר הארץ א" (מהדרין) נכללו המקורות שלהלן:

1. אוצר בית דין - תוצרת עם קדושת שביעית מאוצר בי"ד.
2. מצע מנותק - תוצרת ללא קדושת שביעית מחממות בהם גידלו על מצע מנותק.
3. שישית - תוצרת משנה שישית ללא קדושת שביעית.
4. ערבה - תוצרת ללא קדושת שביעית ממקומות הנמצאים מחוץ לגבולות פרשת מסעי².
5. חממות קטיף אוצר בי"ד - תוצרת מזריעת שישית מחממות ללא מצע מנותק בגוש קטיף, ושנעשו סידורים לשמירת קדושת שביעית לחוששים לשיטת הרמב"ם שבתוצרת זו יש קדושת שביעית.
6. קרקע נוכרי - תוצרת יהודית ללא קדושת שביעית הגדלה על קרקע השייכת לנוכרים.
7. יבוא - תוצרת מירדן או אירופה (אופציה זו הייתה רק למקרים בהם לא הייתה כל אלטרנטיבה, מלבד פירות שגדלו על סמך היתר המכירה הכללי או תוצרת ערבית).

ב"אוצר הארץ" ברמת כשרות רגילה נכללו בנוסף על כך גם הגידולים הבאים:

8. חממות קטיף - תוצרת מזריעת שישית מחממות (ללא מצע מנותק) בגוש קטיף בהם הסתמכו על מכירת הקרקעות לנוכרים לצורך הפקעת קדושת שביעית, לפי הדעות שיש בתוצרת זו קדושת שביעית.
  9. זריעת שישית במכירה מיוחדת - משדות מפוקחים שהזריעה והנביטה היו בשישית. לצורך הפקעת קדושת שביעית נעשתה מכירת קרקעות בנוסח ובאופן מיוחד, ובאופן ישיר בין החקלאים לגוי הקונה, וכדלהלן. המדקדים נהגו בתוצרת זו קדושת שביעית לחומרא.
  10. עולי מצרים עם מכירה - תוצרת המגיעה משדות הנמצאים מחוץ לגבול עולי בבל, בהן הזריעה והנביטה היו בשישית. לצורך הפקעת הקדושה הסתמכו על היתר המכירה הכללי.
- כאמור, העדיפות העליונה של "אוצר הארץ" הייתה לתוצרת המגיעה משומרי השמיטה האמיתיים - החקלאים המתמודדים עם שמירת השמיטה ומצוותיה

2. באוצר הארץ קלטו תוצרת מכל שטח הערבה המצוי מחוץ לגבולות מסעי, וכסניף סמכו בתוצרת זו על היתר המכירה, כפי שפסק הגר"מ אליהו (שבשמיטות הקודמות החמיר בכך). הגרי"ש אלישיב התיר לכשרות מהדרין לקחת רק מגידולי הערבה הדרומית, אך לכשרות רגילה התיר בשמיטה זו לקחת פירות מכל שטחי הערבה. בבד"צ העדה החרדית ובמערכת הכשרות של הרב לנדא התירו מהערבה התיכונה (מעבר לנחל הערבה) ודרומה.

במסגרת אוצר ב"ד או בעזרת מצעים מנותקים (שההשקעה בהם עולה ממון רב), בהתאם לדרישות ההלכה. קניה מנוכרים יש בה, לכל היותר, שמירת הלכות כשרות בשמיטה, אך אין בה כל סיוע לשומרי השביעית; ההיפך הוא הנכון, העדפת תוצרת נוכרים גרמה לכך שחקלאים רבים שרצו לשמור שביעית נמנעו מלעשות כן ופנו לכיוון היתר המכירה, שהרי מה יעשו עם תוצרתם הקדושה בקדושת שביעית אם דווקא הציבור המודע להלכות שביעית נמנע מלקנות תוצרת זו, ומעדיף תוצרת נוכרית?! לעומת זאת, נדרשו חקלאים המספקים תוצרת ל"אוצר הארץ" לעבוד על פי הקריטריונים המתאימים ל"אוצר הארץ", ולשמור שמיטה כהלכתה.

אוצר בית הדין שליד תנובה

ביה"ד שליד תנובה סיפק תוצרת שביעית מהודרת, ללא חשש "שמור ונעבד" וללא חשש מסחר אסור בשביעית, בהקפדה על העקרונות הבאים:

1. חברת תנובה שעמדה לימינו של בית הדין עשתה הסכמים קבלניים עם המשקים. הסכמים אלו הפכו את בעלי השדות למשך שנת השמיטה לשלוחי בית הדין לביצוע כל העבודות המותרות בהתאם להנחיות בית הדין, וכן לטיפול בפירות לאחר הקטיף וחלוקתם לציבור.
2. ההסכם הקבלני התבסס על טבלאות משרד החקלאות המעריכות את ההוצאות לכל גידול, ועל רמת השכר המקובלת בכל מקום. בהסכם נקבעה התמורה לחקלאים עבור הטיפול במטעים בשליחות ביה"ד לפי גודל השטח בלי קשר לתנובתו, והתמורה עבור הטיפול בשיווק הפירות וחלוקתם לצרכנים על פי כמות הפירות בפועל.
3. השכר המובטח הנ"ל הותנה בביצוע כל העבודות בהתאם להוראות ביה"ד בנאמנות ובדייקנות.
4. **לא היה שום קשר בין הסכומים שניגבו בעת חלוקת הפרי (=מחיר הפירות לצרכנים) ובין התשלום בפועל לחקלאים.**
5. לבעלי השדות לא הייתה מעורבות בקביעת יעדי שיווק הפירות; כשלוחי בית הדין הם העבירו את הפירות למקומות שקבע ביה"ד.
6. הפרי חולק לציבור במחיר הנמוך ביותר האפשרי, בדרך כלל קרוב למחירי השוק הרגילים ובמקרים רבים נמוך מהם, ומבלי שיעשה בו מסחר אסור. לשם כך מייין ביה"ד את הפירות והקפיד על איכותם, ובכך הבטיח שהפירות יגיעו לציבור במחירי שוק רגילים ואף בפחות מכך; היו בתי דין שחילקו לצערנו פירות לא ממויינים מאוצרם במחירים נמוכים, אך התברר שיחסית לטיב הפירות ולגודלם הם גבו עליהם מחיר גבוה הרבה מעל למחירי השוק של פירות ברמה ובאיכות מקבילים. קרה גם שבתי דין חילקו "במחיר מוזל" תוצרת שנפסלה משיווק, כשלאמיתו של דבר הייתה זו אחיזת עיניים - מכיוון שבשוק לא היה לתוצרת זו כל ערך, כך שלמעשה הפירות חולקו במחיר מופקע!

7. ביה"ד חילק את תוצרת השביעית באמצעות מחסני שמיטה לחנויות הנמצאות בפיקוח ועדות שמיטה; אך מכיוון שהפירות הם הפקר, ומכיוון שוועדות השמיטה לא יכלו לקלוט את כל הפירות, ביה"ד לא נמנע מלספק את הפירות גם לצרכנים שאינם שומרי מצוות. כדי לא לעבור על איסור מסחר בפירות שביעית העדיף ביה"ד למסור את הפירות למקומות בהם לא קיים פער תיווך, כגון צה"ל, תעשייה וכו', או למקומות אחרים בהם פער התיווך היה נמוך יחסית.

8. ביה"ד קיבל למסגרתו גם חקלאים שבגידולים אחרים או בשטחים אחרים סמכו על היתר המכירה, בשני תנאים: שהיתר המכירה באותם שטחים ייעשה בהתאם לכל תנאי הרבנות הראשית לישראל, כולל זריעה ע"י נוכרים; ושהשטחים שלא נמכרו ונמסרו לביה"ד - לא יימכרו לצורך זריעה נוספת בקיץ.

9. כל העיבודים נעשו תחת פיקוח ביה"ד, באמצעות רבני היישובים ובאמצעות מפקח במשרה מלאה שעבד מטעם ביה"ד. ביה"ד הקפיד להתיר רק מלאכות שאיסורן מדרבנן, ורק עבור מניעת הפסד שעלול היה לפגוע באופן משמעותי ביכולת ביה"ד לשווק את הפירות לציבור, ובתנאי שכל מה שניתן להיעשות בשיטת ייעשה בשיטת.

שמונת הסעיפים הראשונים נועדו להבטיח שלא ייעשה מסחר אסור בפירות שביעית, ושאוצר ביה"ד יפעל באופן אמיתי. סעיף 9 נועד להבטיח שלא יהיה בפירות כל חשש נעבד באיסור, ושהשדות יעובדו בהתאם להנחיות ההלכתיות של בית הדין. כל הסעיפים שהוזכרו לעיל קוימו בצורה כמעט מושלמת, הודות לביה"ד שנתכנס פעמים רבות מאוד בשנת השמיטה תשס"א, לפנייה וגם לאחריה³. אין כל ספק שהיו גם תקלות וגם חריגות מההנחיות, הן בנוגע למלאכות והן בנוגע לשיווק הפירות (ואין מערכת כשרות שאין בה תקלות), אך ברובם המוחלט של המקרים החריגות אותרו וטופלו מיידית, ובמקרים חמורים אף בוטלו ההסכמים עם מגדלים שחרגו מההנחיות.

בניגוד לאוצרות ביה"ד אחרים חתמה תנובה הסכם משפטי מחייב עם החקלאים שלוחי ביה"ד, כמנהג הסוחרים; כאמור - הם קיבלו תשלום עבור עבודתם עד לשלב הקטיף לפי גודל השטח ללא תלות בכמות היבול, ועבור הוצאות הקטיף, האריזה, ההובלה והשיווק לפי כמות הפירות. מערכת אוצר ביה"ד של תנובה הייתה יוצאת דופן בכך שהיא לא סייגה את התחייבויותיה לשכירה בהצלחתה לגבות את מלוא הוצאותיה מהציבור⁴, ובכך שהיא עמדה בכל התחייבויותיה לחקלאים גם כאשר הייתה צריכה להוציא הרבה מעבר למה שהצליחה לגבות בעת חלוקת התוצרת; ואכן,

3 הכינוס האחרון נערך בחודש מרחשון תשס"ד;

4 לענ"ד סייג כזה בהסכמים מרוקן את רעיון אוצר ביה"ד מתוכנו, והופך אותו לפיקציה הלכתית בדומה להיתר המכירה; ראה בספרי 'לקראת שמיטה ממלכתית' מהדורת תש"ס פי"ג סע' 4.

היו חקלאים שקיבלו הרבה יותר ממה שנגבה מהציבור עבור התוצרת שטופלה על ידם, והיו חקלאים שקיבלו הרבה פחות ממה שנגבה מהציבור עבור התוצרת שטופלה על ידם. ביה"ד הצליח בסך הכל בסוף השמיטה לצאת מאוזן פחות או יותר, וכפי שצריך היה להיות, חוץ מאשר בענין תפוחי האדמה: הטיפול בתפוחי אדמה גרם להפסד של הרבה מיליוני ש"ח, שנבע מההפרש בין המחיר ששולם לחקלאים ובין המחיר שנגבה מהצרכנים. הפסד זה הקרין על כל מערכת אוצר בית הדין, מכיוון שלולי ההפסד הזה ביה"ד היה יכול להיענות בשעת הצורך ביתר קלות לבקשותיהם של חקלאים אחרים שהוצאותיהם היו גדולות מהצפוי, גם אם בקשותיהם חרגו מההסכם החתום; אך בעקבות ההפסד הגדול בתפוחי האדמה נאלץ ביה"ד להיצמד להסכמים בינו לחקלאים ככתבם וכלשונם, עובדה שגרמה במספר מקרים למורת רוח רבה.

למעשה, ההפסד הגדול בתפוחי האדמה הביא לפגיעה בהצלחת ביה"ד לסיים את השמיטה בהרגשה שמצוות השמיטה קויימה באופן סביר, והוא פגע באפשרות שהחקלאים ששמרו שמיטה יקבלו את שכרם מושלם מביה"ד, ויצאו אף הם בהרגשה טובה. התמונה הייתה יכולה להיות שונה לחלוטין לו מחירי השוק בשנת השמיטה היו דומים למחירי השוק בשנים הקודמות. אלא שהמציאות הייתה אחרת, ומחירי תפוחי האדמה צנחו לשפל חסר תקדים, והגיעו לפחות ממחצית מחיריהם בשנה החמישית והשישית. הסיבה לכך היתה היצע גדול בהרבה מהביקוש, שנבע מגורמים הקשורים בשנת השמיטה, ולא דווקא מתהפוכות נורמליות של גידולים חקלאיים. בין הגורמים להצפת השוק בתפ"א היו העובדה שהמגדלים שנכנסו למסגרת אוצר בי"ד לא שיווקו את תוצרתם לחו"ל ולערבים, והעובדה שייבאו ארצה לצורך שומרי 'כשרות השמיטה' כמויות גדולות של תפ"א מחו"ל, כך שהתוצרת הקדושה בקדושת שביעית עמדה כאבן שאין לה הופכין ומחירה צנחו בהתאם. עודפים נוצרו גם בגלל שניזרעו באופן חריג שטחים גדולים של תפ"א באיזור הערבה הדרומית, וחלק מהמגדלים, שלא רצו לזרוע בשמיטה, הגדילו את כמויות הזריעה שלהם לפני השמיטה.

ועדיין, למרות צניחת מחירי השוק ניתן היה למנוע את ההפסדים הגדולים, לו הציבור שומר התורה והרבנים המנהיגים אותו היו מחליטים להעדיף את התוצרת הקדושה בקדושת שביעית, והיו מוכנים לשלם עליה את מחירי העלות, שהיו נמוכים באופן ניכר ממחירי השוק בשנים עברו - אם כי גבוהים מעט מרמתם בשוק המוצף. אלא שהציבור לא היטה כתף. הוא כנראה לא ראה כל ערך בהעדפת תוצרת קדושה בקדושת שביעית; ההיפך הוא הנכון - תוצרת כזו נתפסה בתודעת הציבור שומר התורה כנטל מכביד (הצורך להקפדה על שמירת קדושת שביעית בשאריות, שמירת קליפות וכדומה⁵), שכמובן אין כל הצדקה לשלם עבורה מעבר למחירי השוק, אף

5 מבחינה הלכתית היה אפשר לנהוג בתפוחי האדמה כמעט באופן רגיל בשאר שנים, ולזרוק את הקליפות או את השאריות לפח או לכל היותר בתוך שקית ניילון. ברור בכל אופן

שבמקרים אחרים אותו ציבור היה מוכן לשלם מעבר למחירי השוק לתוצרת שלא היה בה קדושת שביעית, כגון יבוא מחו"ל, תוצרת נוכרים, גידולי הערבה הדרומית, תוצרת שישית וכו'. סביר להניח שבעקבות ההפסד הגדול שנגרם לבית הדין לא יימצא לקראת שמיטת תשס"ח גוף כלכלי שיהיה מוכן לקחת על עצמו סיכונים כפי שלקחה תנובה על עצמה, וממילא לא יהיה אפשר לחזור ולהקים אוצר בי"ד אמיתי, שבו החקלאים הופכים לשכירים ולשלוחי בי"ד, ולשכרם אין קשר למחירי השוק ולתוצאות השיווק; לכן היחס לאוצר בי"ד יהיה פחות חיובי, שהרי במידה מסויימת הוא ייתפש כפיקציה בדומה להיתר המכירה, והן הציבור והן החקלאים יהיו נלהבים הרבה פחות ממערכת אוצר בי"ד כזו.⁶

שיפורים בהיתר המכירה

כדי לשמור שמיטה כהלכתה לא מספיק שנמצאים חקלאים צדיקים ויראי שמים, המוכנים לקבל על עצמם להפקיר את שדותיהם, ולמוסרם לניהולו המוחלט של בית הדין; יש צורך גם בציבור שיקלוט את תוצרת השמיטה. לכן, לא מספיק לדרוש ולכתוב על חשיבות שמירת השמיטה, לשבח את שומריה ולתקוף את מפקיעיה, אלא יש להיות שותפים מלאים לשמירתה כצרכנים של תוצרת שומרי שמיטה. ללא צרכנים המעוניינים בתוצרת שמיטה מאבד אוצר ביה"ד את כל משמעותו והצדקתו,⁷ ואין לו כל אפשרות להצליח במשימתו. לצערנו, רוב הציבור הדתי ורוב מנהיגיו (הן בציבור החרדי והן בציבור הדתי-לאומי) לא תרמו את חלקם להצלחת משימת קיום השמיטה.

כבר לפני שנים כתבת⁸ שקיום השמיטה בימינו תלוי בנכונותם של הפוסקים השוללים את היתר המכירה להורות לוועדות הכשרות לקלוט את התוצרת היהודית הקדושה בקדושת שביעית, ולהעדיפה על פני תוצרת ערבית או תוצרת מיובאת; חלק נכבד מההיתרים מבוסס על ההנחה שהדברים נעשים למען הציבור ולטובתו, ואם הציבור איננו מעוניין בתוצרת זו - הבסיס המרכזי להיתרים אלו נשמט כמעט לחלוטין. באופן אבסורדי הוכרעה בכך המחלוקת שבין הגרא"ה קוק זצ"ל, שסבר שדרך המלך לפתרון ההלכתי של השמיטה הוא היתר המכירה, ובין החזו"א זצ"ל, שסבר שעדיף להקל בפרטי הלכות השמיטה מאשר להפקיע את המצוה מכל וכל -

שהחמרה לזרוק את השאריות לתוך שקית ניילון מחמת קדושת השביעית שבקליפות ובשאריות, איננה עומדת בשום פרופורציה למצוה שיש שבהעדפת אכילת פירות בקדושת שביעית על פני פירות נוכרים, ולסיוע לשמירת השמיטה.

6 על החשיבות המכרעת של גוף כלכלי שיחתום על הסכמים עם החקלאים, באופן שבו נעשה בשמיטת תשס"א באמצעות תנובה - ראה בהרחבה בספרי לקראת שמיטה ממלכתית פרק יג, פרק יח-יט ובסוף השער הרביעי.

7 ראה שם פרק יט סעיף 2.

8 ראה שם במבוא סעיף 4 עמוד 23.

דווקא לטובת הראשון; היתרי החזו"א לחקלאים ולצרכנים שוב אינם מקובלים גם בקרב תלמידיו וחסידיו של החזו"א, והדרישות המחמירות כלפי החקלאים והצרכנים הביאו לכך ששוב לא ניתן לקיים את השמיטה במתכונת אותה ייסד וביסס החזו"א. ניצבים אנו בפני פרדוקס גדול, שדווקא אלו שנלחמו ברבנות הראשית לישראל בכל הנוגע לשימוש בהיתר המכירה - לא שיתפו פעולה עם שומרי השמיטה, החקלאים שלא חתמו כלל על היתר המכירה או שהחליטו לצמצם את השימוש בו. גישה זו גרמה גם לכך שתוצרת שביעית נותרה ללא דורש, ובתי הדין נאלצו להורות להעביר תוצרת קדושה בקדושת שביעית למקומות שאי אפשר היה לפקח שלא יסחרו בה באיסור. דווקא מתוך רצון לשמירת השמיטה - נפגעה שמירתה ע"י אלו שחפצו ביקרה.

שלוש סיבות מרכזיות הניעו אותי לפעול בכל השמיטות האחרונות כנגד ההסתמכות על היתר המכירה הכללי:

1. העלבון הגדול שחשתי במכירת א"י לגוי בכלל, ולצורך הפקעת מצוה בפרט.
2. האופן בו נעשתה המכירה, שגרם לכך שלא היתה גמירות דעת לא מצד המוכר ולא מצד הקונה, והעובדה שחסרו בה, לדעתי, פרטים חשובים, המעמידים בספק את תוקפה וחלותה.
3. הרצון שלא להחמיץ את ההזדמנות שזכינו לה בדורנו להשיב ימינו כקדם, ולקיים מצוה שנבצר ממנו לקיימה מאז גלותנו, מצוה שהתורה מפליגה בחשיבותה עד כדי התניית ישיבתנו והיאחזותנו בארץ ישראל בקיומה, למרות הקושי הגדול שהיה בכך בעבר.

אלא שקשה לי מאוד לעודד חקלאים יראי שמים לשמור שמיטה כהלכתה, כאשר אני נוכח פעם אחר פעם שמשא קיום השמיטה מוטל רק על כתפיהם, ודבקותם במצוה גורמת להם לקריסה כלכלית, בשעה שוועדות השמיטה השונות, העוסקות למעשה בהספקת תוצאת כשרה בשמיטה ולא בקיום מצוות השמיטה, משגשגות, ועמן חקלאים לא יהודים בארץ ובחו"ל, רבים מהם מקרב אויבינו. כשעם ישראל אינו שותף לקיום מצוות השמיטה - ביה"ד שוב אינו נציג הציבור, ואיננו פועל מטעמו. גם העובדה שההסתייגות מאוצר ביה"ד הייתה משותפת הן לציבור החרדי והן לציבור הדתי-לאומי, ואלו כמו אלו העדיפו שלא "להסתבך" עם פירות בקדושת שביעית וכשההבדל היחיד היה שבציבור החרדי העדיפו ירקות ופירות מחו"ל או מנוכרים, בשעה שבציבור הדתי לאומי העדיפו, לעתים קרובות, ירקות ופירות מהיתר מכירה, ופירות הקדושים בקדושת שביעית מצאו דרכם לשווקים הרגילים, מביאה אולי למסקנה שעדיף יהיה שבעלי המטעים והזורעים לפני שמיטה ימכרו את הקרקע לגוי כדי להפקיע את קדושת השביעית, וישווקו את תוצרתם כבכל שנה. אולם לשם כך צריך לחזק את היתר המכירה, באופן שלא יהיה פתחון פה למקטרגים לומר שאין בה כל גמירות דעת, והמכירה כלל איננה מכירה. יש מקום לפעול בענין היתר המכירה בשמיטה באופן שבו פעלו בשנים האחרונות בכל הנוגע להיתר עיסקא, שנוסח מחדש באופן שאי אפשר יהיה להתייחס אליו כאל מסמך דתי בלתי מחייב,

ובאופן שלבנקים תהיה גמירות דעת שתיתן תוקף להסכם העיסקא. באופן דומה טיפלו בשנים האחרונות גם בשטר מכירת החמץ, וערכו בו שינויים ושיפורים כדי שהוא יהיה בעל תוקף משפטי.

מה יש לשפר במכירת הקרקעות לצורך הפקעת מצוות השמיטה? ראשית, יש לדאוג לכך שהמכירה תיעשה בגמירות דעת הנחוצה לצורך חלות המכירה, ובאופן שימנע לזות שפתיים שהמכירה הכללית לא חלה.

שנית, יש לדאוג לפיקוח נאות על כך שהאנשים הרשאים למכור אכן מוכרים את הקרקעות, ושהיבולים המותרים על סמך היתר המכירה הם אכן אלו שגדלו בשדות שנמכרו כהלכה לנוכרים.

שלישית, יש לעמוד על כך שהזריעה והזמירה, ולכתחילה גם החרישה, ייעשו בכל מקום שזה ניתן לפני ראש השנה, או ע"י נוכרים, וכפי שהותנה ע"י מייסדי היתר המכירה.

רביעית, יש לצמצם את המכירה עד כמה שאפשר, להימנע ממכירה כללית של כל קרקעות מדינת ישראל שנראית כחוכא ואיטלולא, ולהצטמצם אך ורק למכירת קרקעות חקלאיות שיוכח שהשבתן בשמיטה כרוכה בהפסד מרובה, ושאינו לבעליהם פתרונות אלטרנטיביים.

אם יטופלו כל הנקודות האלו יהיה בכך שיפור משמעותי במעמדו של היתר המכירה. עבודה ראשונית בתחום זה נעשתה על ידי בשמיטות האחרונות עם קיבוץ שדה אליהו, לצורך מפעל התבלינים שלהם. המכירה נעשתה רק לגבי קרקעות שלא ניתן היה למצוא להם פתרונות אלטרנטיביים, ורק כשהתברר שאם לא יזרעו אותם יגרם הפסד גדול לשנים רבות. המכירה נעשתה באופן פרטני עם כל אחד מבעלי הקרקעות שסיפק תבלינים למפעל בשדה אליהו - כל אחד מהם חתם על הסכם עם הקונה הלא יהודי, שאף הכיר את הקרקעות שאותם הוא קנה. להסכם צורפו מפות של הקרקעות הנמכרות, והמחיר נקבע באופן הגיוני. שטר המכירה נוסח מחדש, בשיתוף מינהל מקרקעי ישראל ובהתייעצות עם משפטנים המקורבים לדיני הקרקעות, כך שהיה לו תוקף משפטי, והמכירה נעשתה בכובד ראש וארכה זמן רב, באופן שלענ"ד יהיה קשה לערער על תקפותה ההלכתית.

במכירה הפרטית שנעשתה לצורך קיבוץ שדה אליהו היו יתרונות משמעותיים לעומת המכירה הכללית:

1. היא הייתה מכירה ישירה (לדעת החזו"א מכירה קרקעות בארץ ישראל לגוי ע"י שליח לא חלה, שהרי אין שליח לדבר עברה).
2. היא לא הייתה מכירה לזמן (מכירה לזמן נחשבת לדעת החזו"א כשכירות, ואיננה מספיקה להפקעת קדושת הקרקע).
3. היא נעשתה בנוסח משפטי וחוזי מקובל, שאושר ע"י משפטנים המתמחים בתחום זה שבדקו שהוא גם מתאים לחוקי המדינה, והנוסח הוסבר לקונה ולמוכרים והובן על ידם (המכירה הכללית נעשתה כיום בנוסח הלכתי תורני שקשה להניח שהוא מובן לקונה, ושמקשה מאוד על גמירות הדעת הנחוצה מצד

המוכר או הקונה; ספק גם אם המכירה עולה בקנה אחד עם חוקי מדינת ישראל).

4. הייתה הגדרה מדויקת של הקרקעות שנמכרו (כולל מפות שצורפו לחוזה המכירה), התמורה עבור המכר הייתה ברורה וכתובה, ניתנה מקדמה משמעותית על חשבון המכירה והיה קשר ישיר בין המוכר לקונה - דברים שסייעו לגמירות הדעת של המכירה.

5. המכירה והקנין נעשו באופן פרטני מול כל בעל קרקע בפני עצמו, לאחר בדיקה שהמוכר הוא אכן בעל הזכויות בקרקע.

6. במכירה הפרטנית נמכרו רק שדות שלא הייתה כל ברירה אלא למוכר, כדי למנוע נזק בלתי הפיך למפעל התבלינים.

7. במכירה הפרטנית היה פיקוח שהמלאכות האסורות מהתורה נעשות רק ע"י נוכרים, כפי שהיתנו המתירים ולדעת החזו"א ייתכן שבשדה שנזרע ע"י יהודי יש איסור ספיחים).

אכן, לענין החשש מאיסור 'לא תחנם' במכירה לגוי היה צורך לסמוך על המקילים; אלא שלגבי הצרכנים אין בכך בעיה, מכיוון שהמכירה חלה מבחינה הלכתית ומשפטית (אחרת אין גם חשש שעוברים על "לא תחנם") ולכן הקרקע שייכת כעת לגוי, ואין בגדל בה איסור ספיחים ואיסור מסחר בפירות שביעית.

לאור האמור נראה, שמדובר בהיתר שאף אם הוא איננו פשוט מבחינת החקלאים, הוא מרווח מבחינת הצרכנים. ועד שבאנו להחמיר בדקדוקים של חששות שאינם אלא תרי דרבנן (ספיחים דרבנן, ושמיטה בזמן הזה כולה דרבנן), מוטב להדר במצוות התורה של "וחי אחיך עמך" ושל "קנה מיד עמיתך", ולסייע ליישובה של ארץ ישראל בכלל - ובעיקר למיישביה שומרי התורה והמצוות, המתמודדים עם המצוות התלויות בארץ גם בשעות קשות להתיישבות בארץ ישראל.

* * *

שמיטת תשס"ח שעומדת עתה אחר כותלנו מביאה עמה חששות רבים, אך גם סיכויים משמעותיים ל'שידרוג' מערכות השמיטה בארץ ישראל באופן כולל וממלכתי. כולי תפילה שבשיתוף פעולה של כל הגופים והפרטים, פוסקי ההלכה ושליחיהם 'ועדות השמיטה', העם שבכרכים והעם שבשדות - ניתן יהיה לחזק ולהגביר את שמירת השמיטה כהלכתה בשנת השמיטה הבאה עלינו לטובה, מתוך הערכה וכבוד, אחדות ושלוש.